

УДК 343.985

Тимченко О. В.,

*Миколаївський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
МВС України, головний судовий експерт,
м. Миколаїв.*

ОПТИМІЗАЦІЯ ТАКТИКИ ОГЛЯДІВ МІСЦЬ ПОДІЙ ЗА КРИМІНАЛЬНИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ У СФЕРІ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНОГО ПРОСТОРУ (СТ. 242, 243 ККУ)

***Анотація.** В статті запропоновано алгоритм дій спеціаліста при проведенні оглядів місць подій за кримінальними правопорушеннями у сфері забруднення водного простору. Зазначені правопорушення, передбачені статтями 242, 243 Кримінального Кодексу України (відповідно “Порушення правил охорони вод” та “Забруднення моря”). Алгоритми дій, які оглянуті в статті, містять рекомендації щодо проведення стадій фіксації (фото, відео зйомки), виявлення та вилучення слідової інформації, упакування речових доказів та оформлення протоколу огляду місця події. За результатами дослідження формується висновок про доцільність алгоритмізації оглядів місць події, враховуючи специфічні особливості репрезентованої категорії кримінальних правопорушень.*

Ключові слова: огляд місця події, забруднення водного середовища, алгоритми дій.

Timchenko O. V.,

*Nikolaiv Research expert forensic center
Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
chief judicial expert m. Nikolaev.*

OPTIMIZATION OF THE TACTICS OF VIEWS OF LOCATION OF EVENTS AFTER CRIMINAL JURISDICTION IN WATER SPACE POLLUTION (ST 242, 243 CCU)

***Abstract.** In the article the algorithm of actions of the specialist during the inspection of the place of the event for criminal offenses in the field of water pollution of the water area is proposed. The said offenses are stipulated by Articles 242, 243 of the Criminal Code of Ukraine (respectively, “Violations of the rules of water protection” and “Pollution of the sea”). The algorithms of the actions proposed in the article contain recommendations for fixation stages (photo, video shooting), detection and removal of trace information, packaging of material evidence and registration of the report of the location of the event. According to the results of the study, conclusions are drawn on the expediency of algorithmic survey of the place of the event, taking into account the specific features of the represented category of criminal offenses.*

Keywords: place of the event review, pollution of the water environment, algorithms of action.

Постановка проблеми. Інтенсивність судноплавства зумовлює ризики забруднення водного простору. За оцінками фахівців екологічну ситуацію на території України в цілому можна охарактеризувати як вкрай напружену [1, с. 118]. Промисловий розвиток детермінує високу ймовірність забруднення природних об'єктів. Латентність кримінальних правопорушень проти довкілля за минулі роки складає 73 % [2, с. 4], а їх кількість постійно зростає [3, с. 2]. Загальна вага забруднювачів, які скидаються в Світовий океан, становить мільярди тон на рік [4, с. 124].

Практика правоохоронної діяльності в Україні свідчить, про відсутність вузькоспеціалізованих “екологічних поліцейських”. Очевидно, що слідчому та спеціалісту, які здебільшого стикаються з крадіжками та грабежами, буде доволі складно провести ефективні слідчі дії при виявленні забруднень водного середовища. Слід зазначити, що в країнах ЄС та США наявні спеціалізовані підрозділи екологічної поліції, обсяг повноважень яких не відрізняється від інших правоохоронців [5].

У зв'язку з вищевикладеним, доцільним є уточнення тактики проведення огляду місця події за кримінальними правопорушеннями у сфері забруднення водного простору, з метою практичного використання спеціалістами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Удосконаленню тактики проведення слідчих дій за кримінальними правопорушеннями проти довкілля присвячували свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені як А. Вечер, В. Г. Гончаренко, П. Девис, К. Диге, Л. Като, Н. І. Клименко, С. О. Книженко, О. В. Одерій, Ю. М. Туровець, та інші. Питання ж удосконалення тактики дій при огляді місця події за фактами кримінальних правопорушень у сфері забруднення водного простору, а саме стадій фіксації та пошуку слідової інформації, освітлено вченими лише фрагментарно.

Метою репрезентованою статті є уточнення тактики дій спеціаліста при огляді місця події за фактами кримінальних правопорушень у сфері забруднення водного простору, а саме стадій фіксації, виявлення, вилучення слідової інформації, упакування речових доказів.

Виклад основного матеріалу. Стадія фіксації. Фотозйомка, як інструмент фіксації, дозволяє об'єктивно, повно та оперативно зафіксувати події, факти, сліди та результати злочинної дії, що необхідно для ефективного розслідування кримінального правопорушення та доказування вини правопорушників у суді.

Орієнтуюча зйомка здійснюється для відображення місця події з охопленням навколишнього середовища, орієнтирів, об'єктів оточення. Якщо місце події знаходиться в межах порту або біля берегів, проведення орієнтуючої зйомки не викликає труднощів. В таких випадках фотографування здійснюється з найвищих точок (наприклад, вершина портового крана; найбільша будівля на березі, з якої візуально охоплюється

місце події), також важливо зафіксувати нерухомий постійний орієнтир, наприклад, маяк, буй, споруда на березі тощо. Панорамні методи зйомки доцільно застосувати з місць, які розташовані значно вище відносно рівня водного простору. Це дозволить більш повно та всебічно ілюструвати місце події без викривлень.

Оглядова фотозйомка охоплює безпосередньо місце події (забруднення водного простору) без оточуючого середовища. На знімках відображуються ознаки, які характеризують сутність злочинної події. Безпосереднім об'єктом оглядової фотозйомки є судно, яке спричинило забруднення, негативний результат, інші об'єкти, без охоплення навколишнього середовища. При ілюстрації судна фотозйомку проводять таким чином, щоб відобразити на знімку всі важливі сліди та елементи (назву судна, інші індивідуальні ознаки, пошкодження, залишки шкідливої речовини на судні).

У випадку, якщо подія сталась в умовах обмеженої видимості (туман), використовують світофільтри, відповідні освітлювачі великої потужності. Слід зазначити, що використання вищевказаних засобів не завжди приводить до бажаних результатів, тому у такому випадку доцільним буде повторити фотозйомку при більш сприятливих умовах. Крім того, фотографування в умовах обмеженої освітленості призводить до того, що не вірно передаються кольори та не відображаються важливі деталі об'єктів.

Фотозйомка в умовах водного простору характеризується значною вологістю повітря, тому необхідно слідкувати за тим, щоб конденсат не осідав на об'єктив фотоапарату — це може призвести до зниження якості знімків.

При вузловій фотозйомці фіксуються ділянки території, на яких наявні найбільш характерні ознаки скоєного кримінального правопорушення (наприклад, плями нафти у прив'язці до судна, контейнери на березі та ін.).

При проведенні детальної зйомки треба брати до уваги той факт, що чим ближче об'єкт, тим яскравіше відображується його колір та мікроознаки. Також, важливо, щоб зображення об'єкту заповнювало всю площину кадру — це дозволить відобразити важливі ознаки предмету (колір, відтінок та ін.), а оптична вісь об'єктива (за можливістю) має бути перпендикулярно площині об'єкта. Якщо речові докази знаходяться у воді, вони спочатку фіксуються в первинному положенні (статична стадія), потім вилучаються з водної поверхні та фотографуються всі їх важливі індивідуальні ознаки (динамічна стадія). При розташуванні об'єктів на дні, проводиться підводна фотозйомка з використанням спеціального обладнання.

Для встановлення динаміки розповсюдження забруднення у морському середовищі, фотозйомка періодично повторюється (згідно з планом слідчого, який узгоджує його з відповідними фахівцями), особлива увага при цьому приділяється зміні кольору плям, прозорості води, переміщення плям речовин та іншим важливим факторам.

Пошук слідової інформації та заключна стадія огляду місця події. Огляд місця події потребує чіткого механізму та процедури дій всіх його учасників, лише їх чітка налагоджена співпраця дозволить виявити важливі

обставини скоєного кримінального правопорушення та сформувати доказову базу.

В залежності від характеру події обирається способи огляду:

- якщо джерело забруднення відоме, то огляд здійснюється ексцентричним способом, тобто від джерела до периферії;
- якщо джерело забруднення невстановлене — від умовного краю забрудненої зони до центру [6].

Пошук слідів та речових доказів — це творчий (пізнавальний) процес моделювання дій злочинців, вивчення обставин місця події, змін та завданої шкоди; на даній стадії ставляться відповідні пріоритети щодо попереднього дослідження об'єктів та виявлення слідів. У кожному конкретному випадку необхідно використовувати окремий підхід для виявлення та вилучення речових доказів та слідів. Так, наприклад, якщо події відбувались в межах порту необхідно вести пошук слідів взуття, об'єктів зі слідами рук чи ДНК, транспортних засобів, мікрочастинок, паливно-мастильних матеріалів, та інших слідоносіїв, з метою ідентифікації слідоутворюючих об'єктів або осіб-злочинців.

Якщо подія відбулася у водному середовищі, особливу увагу приділяють вилученню проб з води, де можлива наявність шкідливої речовини, огляду судна на предмет залишків речовин та ін. Так, в останньому випадку необхідно більш ретельно оглянути корпус судна, при цьому до вилучення слідів та речових доказів, проводиться фіксація нашарувань та залишків шкідливих речовин, із зазначенням їх розташування (при фотографуванні детальним та вузловим знімком фіксуються топографія залишків речовини, колір та її розмір). Доцільним також є графічна ілюстрація розміщення залишків речовини на план-схемах.

Починати огляд місця події доцільно з виявлення слідів забруднення з подальшим розширенням меж огляду, враховуючи слідчу ситуацію, що склалась, важливості та взаємозалежності вузлів огляду [7, с. 769].

Слід зазначити, що при забрудненні водного середовища необхідно брати до увагу метеорологічні показники, напрямок течії, фактичний час після скоєння забруднення. На основі зазначених даних формується припущення щодо подальшого розповсюдження плям забруднюючих речовин та локалізацію слідової інформації, а також обираються напрямки та території огляду.

Після фіксації залишків речовин вилучення здійснюється наступними способами:

- зі слідоносієм, на якому вони знаходяться (цей спосіб найбільш ефективний, адже він не вносить змін до об'єкту та зберігає топографію розташування речовини на об'єкті),
- безпосереднє вилучення речовини з об'єкта (при цьому можлива повністю або часткова втрата слідової інформації).

Очевидним є те, що специфіка утворення слідової інформації за даною категорією кримінальних правопорушень не завжди дозволяє вилучити біологічні сліди, але, якщо це можливо, то цим не треба нехтувати

(наприклад, виявлення контейнерів з шкідливою речовиною на березі, можливо вилучення біологічних слідів з місць на контейнерах, за які могли триматись злочинці). Окрім пошуку біологічних слідів, необхідним є виявлення та вилучення слідової інформації дактилоскопічного характеру. Так, існують ефективні методи виявлення слідів папілярних узорів на об'єктах, які знаходились під водою та забруднених мастилами (дані методи, як правило, лабораторні).

Заключною стадією в процесі виявлення та вилучення доказів при огляді місця події є пакування речових доказів та складання протоколу даної слідчої дії. Правильне пакування забезпечує збереження властивостей об'єктів, щоб вони слугували джерелом доказу в подальшому. Всі об'єкти вилучаються з місця події у тому виді, у якому вони виявлені. Мокрі об'єкти просушуються, а дрібні предмети (наприклад, недопалки) можливо упакувати в різні пенали, сірникові коробки тощо.

Висновки. Невідкладною слідчою дією при отриманні повідомлення про вчинення кримінального правопорушення є огляд місця події, який потребує чіткого механізму та процедури дій всіх його учасників. Доцільно, щоб учасники огляду місця події керувалися визначеною схемою, виконання якої забезпечувало б відповідну якість збору доказової бази. До кожної схеми повинен додаватися алгоритм дій по виявленню, фіксації та вилучення слідів та речових доказів, виходячи з конкретних випадків вчинення кримінальних правопорушень. Більш якісне відображення картини події досягається шляхом використання новітніх техніко-криміналістичних приладів (фотоапаратів, освітлення, масштабного приладдя), а також засобів, які дозволять більш повно відобразити картину події (наприклад, плавучі засоби, використання безпілотника). Специфіка кримінальних правопорушень у сфері забруднення водного простору детермінує необхідність обрання відповідної тактики проведення огляду місця події, подальших слідчих дій.

Література:

1. Одерій О. В. Розслідування злочинів проти довкілля: способи негативного впливу на природне середовище / О. В. Одерій // Науковий вісник Чернівецького університету. — Чернівці, 2013. — Вип. 660. — С. 118–122.
2. Туровець Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. юрид. наук : спец 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність” / Ю. М. Туровець. — Ірпінь, 2012. — 19 с.
3. Одерій О. В. Проблеми теорій та практики розслідування злочинів проти довкілля : авторефер. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 : спец 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / О.В. Одерій. — Харків, 2015 — 40 с.
4. Іванський А. Й. Міжнародне-правове регулювання захисту світового океану від забруднення / А. Й. Іванський, М. Сухапара // Сучасні питання економіки і права. — 2014. — № 1. — С. 124–129.

5. Тимченко А. В. Усовершенствование методов расследования экологических преступлений: практика ЕС и США / А. В. Тимченко // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденция : сборник науч. трудов. — Минск, 2015. — Вып. 8. — С. 276–279.
6. Яковлева О. А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования экологических преступлений, связанных с нарушением правил охраны окружающей среды при производстве работ : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 “Криминальный процесс, криминалистика, судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность” / О. А. Яковлева. — Волгоград, 2005 — 227 с.
7. Криминалистика : учеб. / [Н. П. Яблоков, Т. С. Волчецкая и др.]. ; под. ред. Н. П. Яблокова. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Юрист, 2005. — 781 с.
8. Тимченко І. В. Вдосконалення системи комп'ютеризованого екологічного моніторингу перевантаження шкідливих рідин в акваторіях морських портів : дис. ... канд. тех. наук : 21.06.01 “Екологічна безпека” / І. В. Тимченко. — Миколаїв, 2010. — 216 с.
9. Тимченко О. В. Удосконалення процедури збору доказової бази розслідування екологічних злочинів у сфері забруднення морського середовища / О. В. Тимченко, І. В. Дмитриченко // Митна справа. — 2014. — № 6 (96), ч. 2, кн. 2. — С. 385–391.
10. Ryzhkov S. S. Simulation modeling of the dynamics of pollutant spreading in the sea of estuary channel / Ryzhkov, S. S., Tymchenko, I. V., Girzheva, O. L. // NUS Journal. — Mykolayiv, 2012. — № 4. — P. 372–380.
11. Артюх, А. В. Взаємодія слідчого зі спеціалістами та експертами на досудовому розслідуванні / А. В. Артюх // Теорія і практика судової експертизи збірник матеріалів круглого столу. — К. : Навчально науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. — С. 14–17.
12. Тимченко О. В. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні забруднення моря / О. В. Тимченко // Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса 14 квітня 2016 р. — Одеса : ОДУВС, 2016. — С. 115–116.

References:

1. Oderij O. V. Rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia: sposoby nehatyvnoho vplyvu na pryrodne seredovysche / O. V. Oderij // Naukovyj visnyk Chernivets'koho universytetu. — Chernivtsi, 2013. — Vyp. 660. — S. 118–122.
2. Turovets' Yu. M. Pochatkovyj etap rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia : avtoref. dys. ... kand. iuryd. nauk : spets 12.00.09 “Kryminal'nyj protses ta kryminalistyka, sudova ekspertyza, operatyvno-rozshukova diial'nist” / Yu. M. Turovets'. — Irpin', 2012. — 19 s.

3. Oderij O. V. Problemy teorij ta praktyky rozsliduvannia zlochyniv proty dovkillia : avtorefer. dys. ... d-ra iuryd. nauk : 12.00.08 : spets 12.00.09 "Kryminal'nyj protses ta kryminalistyka, sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diial'nist'" / O.V. Oderij. — Khar'kiv, 2015 — 40 s.
4. Ivans'kyj A. J. Mizhnarodne-pravove rehuliuвання zakhystu svitovoho okeanu vid zabrudnennia / A. J. Ivans'kyj, M. Sukhapara // Suchasni pytannia ekonomiky i prava. — 2014. — № 1. — S. 124–129.
5. Tymchenko A. V. Uovershenstvovanye metodov rassledovannia ekolohycheskykh prestuplenyj: praktyka ES y SShA / A. V. Tymchenko // Problemy ukreplennia zakonnosti y pravoporiadka: nauka, praktyka, tendentsyia : sbornyk nauch. trudov. — Mynsk, 2015. — Vyp. 8. — S. 276–279.
6. Yakovleva O. A. Krymynalystycheskaia kharakterystyka y pervonachal'nyj etap rassledovannia ekolohycheskykh prestuplenyj, sviazannykh s narushenyem pravyl okhrany okruzhaiushej sredy pry proyzvodstve rabot : dys... kand. iuryd. nauk: 12.00.09 "Krymynal'nyj protsess, krymynalistyka, sudebnaia ekspertyza, operatyvno-rozysknaia deiatel'nost'" / O. A. Yakovleva. — Volhohrad, 2005 — 227 s.
7. Krymynalistyka : ucheb. / [N. P. Yablokov, T. S. Volchetskaia y dr.]. ; pod. red. N. P. Yablokova. — [3-e yzd., pererab. y dop]. — M. : Yuryst, 2005. — 781 s.
8. Tymchenko I. V. Vdoskonalennia systemy komp'iuteryzovanoho ekolohichnogo monitorynhu perevantazhennia shkidlyvykh ridyn v akvatoriiakh mors'kykh portiv : dys. ... kand. tekh. nauk : 21.06.01 "Ekolohichna bezpeka" / I. V. Tymchenko. — Mykolaiv, 2010. — 216 s.
9. Tymchenko O. V. Udoskonalennia protsedury zboru dokazovoi bazy rozsliduvannia ekolohichnykh zlochyniv u sferi zabrudnennia mors'koho seredovyscha / O. V. Tymchenko, I. V. Dmytrychenko // Mytna sprava. — 2014. — № 6 (96), ch. 2, kn. 2. — S. 385–391.
10. Ryzhkov S. S. Simulation modeling of the dynamics of pollutant spreading in the sea of estuary channel / Ryzhkov S. S., Tymchenko I. V., Girzheva O. L. // NUS Journal. — Mykolayiv, 2012. — № 4. — R. 372–380.
11. Artiukh A. V. Vzaiemodiia slidchoho zi spetsialistamy ta ekspertamy na dosudovomu rozsliduvanniu / A. V. Artiukh // Teoriia i praktyka sudovoi ekspertyzy zbirnyk materialiv kruhloho stolu. — K. : Navchal'no naukovyj instytut № 2 Natsional'noi akademii vnutrishnikh sprav, 2016. — S. 14–17.
12. Tymchenko O. V. Osoblyvosti vykorystannia spetsial'nykh znan' pry rozsliduvanni zabrudnennia moria / O. V. Tymchenko // Protsesual'ni ta kryminalistychni aspekty dosudovoho rozsliduvannia : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Odesa 14 kvitnia 2016 r. — Odesa : ODUVS, 2016. — S. 115–116.